

A kultúra mint a hit kifejeződése

HANKOVSZKY TAMÁS

Abstract

Culture is central to Christianity for three reasons. 1) The effective ‘good’ – whose improvement in the world is prompted for us by Jesus’s practice – can be realized through culture. 2) Since the human person is a unity of body and soul, her faith becomes the act of the entire person only if it encompasses the material world as well. Living faith seeks manifestation by transforming the natural world, that is, by joining the processes of culture. 3) Inasmuch as culture is the natural expression of faith, faith is reflected in culture. Since future generations receive their faith from the faith of previous ones, the culture of our ancestors is the source of our faith. Europe has become a missionary area, precisely because the culture – which had previously provided an adequate language for the successful articulation of the good news – has declined markedly.

Keywords: *Faith, culture, body and soul, new evangelization*

Kulcsszavak: *Hit, kultúra, test és lélek, új evangelizáció*

Akár Európa szűkebb értelemben vett kulturális életét, tehát a művelődést és a művészeteket, akár *a tágabb értelemben vett kultúráját* tekintjük, vagyis *mindazt, amivel az emberi tevékenység a természeti világot gazdagítja*, azt találjuk, hogy az elmúlt kétezer évet egyedülálló módon határozta meg a keresztény hit. Európa még a régebbi korok örökségét vagy az idegen földrészek üzenetét is e hit fénytörésében fogadta be, és az emberi psziché animális mélyrétegeinek impulzusait is a bibliai értékrendhez igazított rostán átszűrve bocsátotta be kultúrája terébe. A kereszténység kultúraformáló erejére vall, hogy nemcsak csodálatos művészi teljesítmények, az emberi életet emberibbé tevő társadalmi intézmények vagy ki-

HANKOVSZKY TAMÁS filozófus, teológus, a PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Filozófia Tanszékének adjunktusa; hankovszky@btk.pke.hu

váló emberek személyes áldozatvállalása valósult meg Isten nevében és Krisztusra hivatkozva, hanem olyan isten- és emberellenes bűnök is, mint a vallásháborúk, milliók hatalmi eszközökkel való sanyargatása vagy kisebb közösségek Tartuffe-jeink gátlástalansága. Az utóbbi évszázadokban azonban egyre gyorsuló tempóban és egyre több területen szorult ki a kereszténység a kultúra meghatározó tényezői közül, hogy az elmúlt néhány évtizedben szinte normává váljon kultúránk ténylegesen meglévő keresztény gyökereinek és jellegzetességeinek elhallgatása. Példaként elég azt a vitát említeni, amely arról folyt, jó-e, ha az Európai Unió vagy Magyarország alkotmánya utal a kereszténységre.

A keresztény örökség programszerű elhallgatása azzal a fenyegetéssel, hogy idővel egyre nehezebb lesz tudatosítani kultúránk keresztény meghatározottságait. Ennek mind a kultúra, mind a hit számára súlyos következményei lennének. A tág értelemben vett kulturális értékek és folyamatok keresztény értelmezése vagy kritikája merőben külsődlegesnek tűnne fel, a hitvalló vagy egyáltalán a hit által ihletett kulturális tevékenység pedig nem a legnemesebb hagyományok szerves folytatásként, hanem olyasvalamiként, ami idegen a kultúra természetétől, vagy legalábbis kanonizálásra méltó formáitól. Mindez nemcsak az európai kultúrát vágná el a talán legfontosabb forrásától, hanem azt is lehetetlenné tenné, hogy a keresztény hit az elmúlt korok kultúrájában önmaga kifejeződését megpillantva önismeretében erősödjön és ösztönzést nyerjen arra, hogy a világ további alakításában öltön testet.

Akármilyen reálisnak mutatják is a történelmi közelmúlt fejleményei e vesztélyeket, a keresztény hit még sokáig Európa arculatának formálója lesz. Lehet, hogy nem a szűkebb értelemben vett kulturális élet legrangosabb fórumait vagy a tömegkultúrát fogja uralni, és hatása ezért sokak számára észrevétlen marad, a nyugati világ berendezkedése és egyes alapintézményei mégis annyira a bibliai örökségre és annak keresztény hangsúlyaira alapozódnak, hogy ezeken keresztül az európai élet számos vonását még sokáig a Jézus Krisztus Istenébe vetett hit határozza majd meg. Hadd említsek mindössze két példát! Az ember alanyi jogainak doktrínája, amely az utóbbi néhány évszázadban egyre nagyobb hatásra tesz szert, és kitüntetetten az a meggyőződés, hogy minden ember egyenlő, aligha születhetett volna meg annak felismerése nélkül, hogy Krisztusban „nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő” (Gal 3,28). Az emberi méltóság eszméje és a rá alapozódó jogok rendszere ma is csak úgy védhető meggyőző módon, ha az Atya szeretetéből indulunk ki, aki minden emberben felbecsülhetetlen, Jézus áldozatára is érdemes értéket lát. Bár a jogok első újkori teoretikusai jellemzően kerültek a kereszténységre való hivatkozást, az emberi személy önértékének gondolatát eredetileg az isteni szeretet

Krisztusban kinyilatkoztatott mélysége alapozta meg. Ennek megfelelően nem is az újkorban ismerték fel először, mekkora méltósággal ruház fel minden embert az, ahogyan Isten viszonyul hozzánk. Ez a tudat – ha nem is a jogok nyelvén – a kereszténység története során mindvégig kifejeződött, például a gyógyíthatatlan betegekhez, a haldoklókhöz és a fogyatékosokhoz való viszonyban. Míg az ókori világ majdnem egyöntetűen utasította el és ítélte halálra őket, addig a róluk való gondoskodás kiterjedt intézményrendszere alakult ki már Izraelben is, majd pedig hatványozottan a keresztény világban. A Jézussal nagyjából egyidős Seneca például ésszerű és természetes dolognak tekinti, hogy a „használatlan” nyomorék gyermekeket éppúgy elpusztítsuk, mint a megvadult vagy beteg állatokat (*A haragról* I.15.). Bár a széles körű társadalmi szolidaritás az utóbbi időkben talán csökken, ezt újra meg újra az esetekről gondoskodó, időközben államivá vált intézményrendszertől független, gyakran Krisztusra hivatkozó önkéntes kezdeményezések karizmája ellensúlyozza, ami bizonyítja, hogy a felebaráti szeretet eszméje a bibliai hit tartós öröksége. Aki idejét a rokonaitól is elhagyott haldoklónak szenteli, vagy aki nem vet ki családjából egy súlyosan fogyatékos gyermeket, ahhoz a pásztorhoz hasonlít, aki egész nyáját otthagyja a pusztában az elveszett egy kedvéért (vö. Lk 15,4; Mt 18,12).

E két területen a keresztény hit legmélyebb meglátásai váltak hatékonyá. Ha Istent nem úgy ismertük volna meg Jézus Krisztusban, mint aki a képességeitől, sőt személyes teljesítményétől függetlenül mindenkit elfogad, és ha az Istennel való közösség vágyától vezérelve nem próbáltunk volna úgy tekinteni az emberekre, ahogyan ő tekint rájuk, akkor talán soha nem ismertük volna fel, hogy a másik ember autonómiája saját szabadságunk határa, méltósága, jóléte és üdvössége pedig áldozatvállalásunk célja kell, hogy legyen. A kultúra legújabb története azonban arra is számos példát mutat, hogy az alapvetően keresztény belátásokból fakadó tevékenységformák hogyan vesznek magukra a keresztény hittől idegen, vagy annak akár ellentmondó jellegzetességeket, ha elhomályosul eredetük tudata. Ez a folyamat nem lehet közömbös a keresztények számára. Kétséges ugyanis, hogy mindazok az életet emberibbé tevő kulturális javak, amelyek megvalósítására a hit útmutatásával és erejével is csak töredékesen vagyunk képesek, létrehozhatók és megőrizhetők-e a hit segítségével nélkül is. Ha pedig ez így van, a kereszténységnek nem szabad lemondania arról, hogy a kultúra fejlesztése révén maga is az emberek földi üdvén munkálkodjon, illetve hogy újra meg újra felajánlja szempontrendszerét és kritikai potenciálját a (hittől független) kulturális fejlemények értékeléséhez. Van azonban egy másik ok is, amely miatt Krisztus követői számára meghatározó jelentősége van a kultúra további sorsának. A kultúra ugyanis nemcsak olyan objektív valóságot testesít meg, amely

a pusztán természeti világ által kínálnál emberibb életet biztosít az emberek számára, akiknek sorsát a hívő a szívén viseli, hanem a hit kifejezésének közegeként és eredményeként is jelentős. A hit meg akar nyilvánulni, kifejeződésre akar jutni, és ezt úgy teszi, hogy átformálja vagy továbbformálja a természeti világot, vagyis bekapcsolódik a kultúra folyamatába. A következőkben a kultúra és a hit viszonyával főképp ebből a szempontból foglalkozom.

1.

A keresztény teológia és antropológia sokrétű magyarázattal szolgál arra, miért kötődik a hit lényege szerint a kultúrához. Olyan Istenben hiszünk, aki nem zárkózik be szellemi létmódjába, hanem anyagi világot teremt, abban megnyilvánul, sőt meg is testesül. Ez azon túl, hogy felbecsülhetetlen méltóságot kölcsönöz neki, az Istennel való kommunikáció tényezőjévé is avatja a teremtett világot és különösképpen az emberi testet. Így nemcsak arra kell számítanunk, hogy Isten tisztán szellemi, lelki síkon szólít meg bennünket, hanem arra is nyitottnak kell lennünk, hogy üzenete az anyagi világon és testünkön keresztül ér el minket. A megtestesült Ige örömhíre is újra meg újra figyelmeztet, hogy az ember maga sem csak lélek, hanem egyszersmind test is, akivel Isten ezen a dimenzióján keresztül is kapcsolatba kíván lépni. Elvileg elképzelhető volna, hogy kizárólag lelki síkon találkozzék Isten és ember, hiszen mindkettő szellem. Az Egyház mégis hiszi, hogy ez nem így van, hanem teljes emberségünk részt kap ebben a kommunikációban. Például a mégoly szellemi szó, Isten ígéje, a Szentírás is, azon túl, hogy mint nyomtatott vagy hangzó szöveg fizikai közvetítőre szorul, esztétikai dimenzióval is rendelkezik. Költői képeivel, metaforáival, gondolatrítmusával úgy hat az érzékeinkre, akár egy műalkotás, és megformáltsága is hozzájárul ahhoz, hogy üzenete lelkünkbe hatolhasson. Még szemléletesebb példa az Oltáriszentség, amelynek magunkhoz vételekor test és test egyesülésében találkozunk személy a személlyel.

Mindezek ismeretében érthető, hogy az *Istennek adott válaszunk, vagyis általánosságban szólva a hit* sem lehet kizárólag a lélek válasza. Amit teljes lényünkkel mondunk neki, azt testünkkel is mondjuk. Az ember ugyanis test és lélek. Esetében nincsenek kizárólagosan lelki jelenségek, ahogy kizárólag testiek sincsenek. Ami valóban megtörténik vele, az testestül-lelkestül érinti, még inkább az, ami az ő saját tette, és nem csak passzívan szenved el. Nehéz úgy megragadni test és lélek szoros kapcsolatát, hogy meg is különböztethessük őket, ugyanakkor az embert ne két komponens összekapcsolásaként magyarázzuk. Jelenlegi témánk szempontjából beérhetjük annyival is, hogy némiképp pontatlanul így fogalmazunk: mindannak, ami az ember lelkében történik, ki kell fejeződnie testi szinten is. Ahogyan nem lehet elrejtteni a nagy örömet vagy

bánatot, ugyanúgy a mélyen megélt hitnek is meg kell nyilvánulnia fizikai valóságunk síkján. Így válik a hit kulturális tényezővé. Hiszen a tág értelemben vett kultúra nem más, mint a szellemi-lelki tevékenység megvalósulása, olykor tárgyasulása az anyagi szférában. Ha az ember testetlen szellem volna, nem létezne kultúra, mert működésének nem volna a természeti világra eső vetülete, és nem alakítaná az anyagi világot. Hasonlóképpen nem létezne kultúra, ha az ember csak test, csak természeti létező volna, mert tettei belesimulnának a természetbe.

Ha tehát teljes emberségünkkel válaszolunk Isten szólítására, akkor ez a válasz mindig egyszersmind kulturális jellegű is lesz. Olyan cselekvés, amely nem korlátozódik szellemi valónkra, ugyanakkor nem is merül ki természetes testi reakciókban. Miközben Istenre bízunk magunkat, a puszta természeti valóságban hatékonyra válik az emberi szellem, változásokat idéz elő benne, egyszóval kultúra történik. A kultúra tehát nem idegen közeg a hit számára, amelybe esetleges módon lép be, amelyben önkényesen választott terveket vihet végbe, amelyet céljai szolgálatába állíthat, vagy amelyből akár ki is vonulhat, ha az ellenségessé válik vele szemben. *A hitnek ki kell fejeződnie, és ez a kifejeződés kultúra.* Amíg lesz igazi hit, lesz általa meghatározott kultúra is.

2.

Az eddigiekben azt láttuk, hogy a hit szempontjából a kultúra két okból is értékes. Egyrészt a hit csak úgy válik a teljes ember aktusává, és csak úgy jut megvalósuláshoz, ha átjárja és megszervezi az anyagi világot is. Másrészt a dolgoknak az a rendje, amelyet ez által a keresztények a maguk körül talált világba visznek, hitük szerint objektív jót valósít meg. Van azonban egy harmadik szempont is. Amennyiben a kultúra a hit természetes, már-már önkéntelen kifejeződése, a hit ki is olvasható belőle. Az elmúlt két évezred kultúrája kifogyhatatlan forrásként tárja elénk a korábbi korok keresztény tanúságtételét. Nemcsak a szentek életéről szóló, mindig új hangsúlyokkal elmesélt történetekre kell gondolnunk, nemcsak a sokszor tematikájukban is vallásos műalkotásokra, hanem mindazokra a vallási és világi intézményekre is, amelyeket az evangélium szellemében hoztak létre. Az egyházi ünnepek és a hozzájuk tartozó szokások például elevenen mutatják még ma is, mekkora jelentősége volt a régiek számára vallásuknak, és azt is, hogy miben hittek. Például a tér, az idő és az emberi test megszentelésének számtalan gyakorlata és gazdag hagyománya érzékelhetővé teszi, milyen fontos volt számukra, hogy életük mindennapjai az Istennel való kapcsolatba ágyazódjanak. Nem kisebb erejű az igazságos társadalmi berendezkedés megteremtésére vagy az emberi nyomorúság csökkentésére irányuló, szilárd intézményi formákban is testet öltő kísérletek tanúságtétele sem, még ha ezek az intézmények mára jórészt szekularizálódtak is.

A régi korok kultúrája azonban elsődlegesen nem az információértéke miatt fontos, nem azért, mert adatokkal szolgál a múlt kutatója számára, hanem sokkal inkább azért, mert a hit elsajátításának útja általában az, hogy a későbbi generációk a korábbiak hitében osztoznak, és így a régiek hitét kifejező kultúra a jelen hitének gazdag forrásává válik. Elvileg lehetséges volna talán, hogy az egymást követő nemzedékek absztrakt tételek formájában adják tovább hitüket, ám az ember antropológiai valósága azt eredményezi, hogy az olyan igehirdetés, amely csak a szellemet, az intellektust veszi célba, és amennyire lehet minden testi jellegű közvetítőt kiiktat, a legritkább esetben lehet olyan eredményes, mint mások megvallott és a kultúra szférájában megtestesült hitének szemlélése. Istent legtöbbször abból a válaszból ismerjük, amelyet szüleink egész lényükkel adtak az ő szólítására, és szavát ez a mindennapok tetteiből formálódó válasz értelmezi számunkra. Nemcsak Krisztusra vonatkoztatva érvényes tehát a tétel, hogy „a válaszból birtokoljuk a Szót”, amennyiben az ő „emberi visszhangjában halljuk az Atyát”, és nemcsak a Szentírásra vonatkoztatva, amennyiben a keresztény közösség e hitvallását, azt, ahogyan az Egyház Istenről tanúskodik, Isten szavaként olvassuk,¹ hanem a korábbi keresztények kultúrában kifejeződő hitére is. Abból, ahogyan a teremtés művét folytatva Isten országa megvalósulásán munkálkodtak, kiolvashatjuk, milyen tapasztalatokat szereztek Istenről. Az *imitatio Christi* megannyi aktusa magát Krisztust mutatja fel nekünk. Az az irgalom, az az igazságosság, az a szépség, amelyet megvalósítottak a világban, és amelyet maradványok intézményekben vagy művekben is megtestesítettek, arról az Istenről vall, aki ihlette őket. Ilyen módon a kinyilatkoztatás teológiájának egy kedvelt középkori metaforájával élve nemcsak a Szentírás könyveiből ismerhetjük meg Istent, és nemcsak a teremtésből mint valami könyvből olvashatjuk az üzenetét, hanem az emberek által létrehozott kultúra könyve is Istenről vall, mert egymásra hajló lapjain minden kor az Istenre vonatkozó hitét vallotta meg.

Keresztényként egyik kitüntetett feladatunk tehát, hogy szem előtt tartjuk a régiek hitét, vagyis azt a választ, amelyet a kultúra szókinccsével megfogalmazva adtak Istennek, hogy e válaszból Isten szavát kihallva magunk is a hit választát adhassuk. Ennek érdekében elengedhetetlenül fontos a kulturális örökség ápolása, az intézmények és a hagyományok életben tartása, a ránk maradt tárgyi emlékek megőrzése. Hasonlóan fontos azonban ennek az örökségnek az értelmezése is, mégpedig ugyanannak a hitnek a fényében, amely az örökölt kultúra ihletője

¹ Vö. JÜRGEN WERBICK: Prolegomena, in Theodor Schneider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve I.*, Vigilia, Budapest, 1996, 18–19.

volt. Csak akkor remélhetjük, hogy a klasszikus keresztény kultúra táplálni fogja önmagunk, kortársaink és utódaink hitét, ha szövegét képesek vagyunk a hit kifejeződéseként olvasni. Ez azzal a feladattal szembesíti a mai hívőket, különösen az értelmiségieket, hogy a Biblia, a régi művészetek és a keresztény alapokon nyugvó társadalmi intézmények esetében a sajátjukat is odaállítsák a keresztény értelmezéstől sokszor távol eső kortárs interpretációk mellé. Hermeneutikai kulcspozícióba kell juttatniuk a hitet, és magas intellektuális színvonalon kell felmutatniuk a kultúra vele feltárható jelentésrétegeit. A ma divatos modellek, mint például a pszichoanalitikus, dekonstruktivista vagy éppen feminista értelmezés alternatívájaként vagy kiegészítőjeként a keresztényeknek olyan értelmezési stratégiákat kell kidolgozniuk, amelyek megőrzik annak a lehetőségét, hogy a kultúra szövege a hit kifejeződéseként is olvasható legyen.

3.

A jelenkori kereszténység azonban nemcsak a múlt kultúrájáért felelős. Amennyiben az ember nem csak szellem, egészen biztos, hogy alá van vetve az időnek, így szellemi-lelki életének mindig új kifejeződésre van szüksége ahhoz, hogy az egész ember aktusa lehessen. Ezért még ha meg is őrizzük őseink örökségét, és még ha értelme fel is tárul számunkra, hitünknek továbbra is újra meg újra testet kell öltetnie, meg kell formálnia azt a fizikai valóságot, amelyet az idő aktuálisan rendelkezésünkre bocsát. Ahol nem történik ilyen formaadás, ott nincs élő hit sem, mert ha a test és a lélek valóban egység, akkor a szellem élete a fizikai létsík alakításában mutatkozik meg, és így a ki nem fejeződő, kultúrát nem teremtő hit fogalmi ellentmondás volna. Korábbi korok kulturális teljesítményei nem valósíthatják meg saját hitünk aktusait. Ezeket ugyanis nem mi hoztuk létre, és így hiába fejezzék is ki a hitünk tartalmát (*fides quae creditur*), személyes aktusunkként felfogott hitünkhöz (*fides qua creditur*) nem tartoznak. Egy múltbeli eredmény nem fejezhet ki jelenbeli aktust. Ezen kívül azért sem érhetjük be még a legcsodálatosabb korábbi kulturális vívmányokkal sem, mert azok nem adhatták a világnak *azt* a formát, amelynek elérése a mi feladatunk volna. Elődeink olyan körülmények között éltek, és olyan kihívásokra válaszoltak, amilyenek ma már talán nem is léteznek, helyettük viszont újak keletkeztek. A felebaráti szeretetnek például ma az ínség más fajtáit is enyhítenie kell, mint régen, és ehhez olyan eszközökre, eljárásokra és társadalmi struktúrákra van szüksége, amelyek a történelem korábbi szakaszaiban ismeretlenek voltak. Következésképpen a hitnek ma a szeretet olyan tetteiben kell kifejeződnie, amelyek a világ formálása révén a rossznak éppen a mi korunkat kínzó fajtáját szoríthatják vissza. A kereszténység nem elégedhet meg azzal, hogy csak azokon a területeken kap-

csolódják be a világ igazságosabbá vagy szebbé tételébe, ahol hagyományos, sokszor bevált eszközei révén is sikeres lehet, hiszen felebarátok máshol is élnek, és a krisztusi szeretet egyetemessége miatt hozzájuk is küldetésünk van.

A hitnek tehát a jelenben új, a kor adottságainak és kihívásainak megfelelő módon kell kifejeződni, és nem érheti be azzal, hogy pusztán csak megőrzi vagy reprodukálja azokat a formákat, amelyek között korábban élő és hatékony lehetett. Olykor még e formák átalakítására vagy lebontására is vállalkoznia kell. Bár a tág értelemben vett kultúrát eredetileg a természeti világnak az emberi szellem erejével történő átalakításaként, gazdagításaként határoztuk meg, a kultúrának mégsem csak a természet nyers formáival van dolga, hanem más emberek kulturális tevékenységével és annak tárgyasulásával is. Napjainkra már nemcsak az érintetlen természet kínál megmunkálni és átlelkesíteni való nyersanyagot, hanem a hulladék újrahasznosításától kezdve az intézmények reformján át a montázstechnikával készült műalkotásokig lépten-nyomon az emberi tevékenység korábbi eredményeit alakítjuk át. Már egy ipari termék vagy egy gondolat új kontextusba helyezése, más perspektívából való bemutatása is olyan kulturális tevékenység, amely nem valami természetben adottból indul ki. Ilyen átformálás történik akkor is, amikor korábbi keresztény generációk örökségét fejlesztjük tovább az ő hitük szellemében, de saját korunk kihívásaira válaszolva, és akkor is, mikor valaki nem a hit ösztönzésére nyúl ugyanehhez az örökséghez. A keresztényeknek, akik maguk is kreatívan viszonyulnak saját hagyományukhoz éppúgy, mint bármi máshoz, amit a környezetükben készen találnak, nem lehet elvi kifogásuk az ellen, ha mások is hasonlóan tesznek a keresztény kultúra kincseivel. Különösen akkor, ha az újraértelmezés, feldolgozás vagy átalakítás során olyan szellem nyilvánul meg, amely, még ha nem hivatkozik is Istenre, hasonló célokat tart szem előtt, mint amelyeket az Isten országa munkálásában érdekelt, a krisztusi szeretettől vezérelt hit tűz elénk. A kereszténységnek együtt kell dolgoznia minden emberrel a világ Istennek tetszőbbé tételében, és be kell kapcsolódnia minden kulturális folyamatba, amely víziójának megfelelően formálja a világot. Ugyanakkor nem mondhat le az önálló kezdeményezésről vagy arról sem, hogy saját hitének megfelelően, adott esetben a kortárs tendenciák ellenében dolgozzon a kultúra területén, illetve hogy kritikusan viszonyuljon mindahhoz, amit rossznak talál.

Ahogy sokasodnak azok a kulturális jelenségek, amelyek önértelmezésük szerint nem keresztények, amelyek nem vallásos alapokon állnak, vagy akár összeegyeztethetetlenek a hittel, úgy válik egyre világosabbá, hogy a kereszténység már nem az egyedüli és talán nem is a legfőbb meghatározója Európa szellemi életének. Az azonban, hogy egy szekularizálódott világgal kell együttműködnie

és versengenie, nem befolyásolja lényegesen abban a törekvésében, hogy hitének megfelelően formálja át a világot. Amennyiben pusztán e tevékenység *eredményére*, az általa megvalósított objektív jóra vagyunk tekintettel, a körülmények változása főképp gyakorlati jellegű kérdéseket vet fel: olyan stratégiák kidolgozását követeli, amelyek a megváltozott környezetben is hatékonyan alkalmazhatók a kívánt célok elérésében. Hasonlóképpen viszonylag könnyen kezelhetők azok a problémák, amelyeket az új helyzet a hit kifejezésével mint *aktussal* kapcsolatban vet fel. Gondosan meg kell válogatni, hogy a kor által sugallt célok közül melyekkel szabad azonosulnunk, és megvalósításuk közben milyen modern eszközökkel szabad élni, más szóval, melyek azok a tettek, amelyeket szimbolikus jelentésük és objektív eredményük alkalmassá tesz arra, hogy a teremtő és szeretetből megtestesülő Istent valljuk meg velük, és melyek azok, amelyekkel elfordulnánk tőle.

Amennyiben viszont a kultúrát a hit *közvetítőjének* tekintjük, olyan jelek rendszerének, amelyből a hitet akarjuk kiolvasni, mégpedig éppen azért, hogy ezzel magát a hitet szolgáljuk (saját hitünkben megerősödjünk vagy másokat a hitre vezessünk), napjaink kulturális valósága jelentős nehézségeket támaszt nemcsak a korábbi korok örökségének értelmezésében, hanem még inkább abban, hogy olyan kultúrát hozzunk létre, amelyben mások számára is hozzáférhetővé tehetjük hitünket. E nehézségek a kultúra természetével függenek össze. Mivel a kultúra az ember szellemi életének a megtestesülése, a szellemnek formát adó anyag konstitutív, lényegi mozzanata. Még a legmagasabb rendű szellemi tartalom esetében sem közömbös, hogy miben testesül meg, mert az anyagi világ különböző adottságai eltérő mértékben harmonizálnak vele. Jól szemlélteti ezt a műalkotásokkal kapcsolatos egyik bevett elképzelés, amely szerint egy gondolat megfogalmazására nem minden művészeti ág, műnem vagy műfaj egyformán alkalmas, és egy adott műfajon belül is nagy különbségek mutatkoznak. Egy szonett minőségét például annak a nyelvnek az ereje, gazdagsága és hajlékonysága határozza meg, amelyen megszólal. Még nagyobb a jelentősége a kultúra anyagi aspektusának, ha abból a szempontból értékeljük, hogy mennyire könnyen olvasható ki belőle a tartalom, amelynek formát ad. Ahogy a Szentírást is mindenki saját nyelvén érti a legjobban, sőt érdemes újra meg újra lefordítani, hogy egy elavult nyelvezet ne legyen gátja a megértésnek, illetve hogy a szép megfogalmazások révén a tanítás könnyebben találjon utat a szívhez, ugyanúgy a hitet közvetíteni hivatott más eszközök hatékonysága is anyagi oldaluk alkalmasságának függvénye, és ezért nagymértékben kötődik egy adott történelmi szituációhoz is. Nem véletlenül öntötte tanítását maga Jézus is a korabeli műveltségnek megfelelő fogalmakba és képekbe. Ezzel telje-

sedett csak be az ószövetség hosszú adventje, az a kulturális érlelődés, amely lehetővé tette az evangélium befogadását az akkorra már jelentős mértékben hellenizálódott, és ez által is a környező népekhez kapcsolódó Izraelben, ahonnan aztán az akkor ismert egész világon elterjedhetett. Ma is példaértékű az igehirdetők és az egyházatyák teljesítménye, amellyel Krisztus üzenetét befogadhatóvá tették a sokféle kultúrájú pogány területeken is. Később a kultúra fejlesztésének tudatosan választott céljává lett a keresztény Európában, hogy olyan struktúrák alakuljanak ki, amelyek révén a Krisztus Egyháza megélheti és továbbadhatja hitét. Legtöbbször azért tanultak meg olvasni, hogy a Szentírást tanulmányozhassák, és a szűkebb értelemben vett kultúra, vagyis a műveltség és a művészet döntően a hit szolgálatában állt. Az újabb századok a korábbiak legjobb kezdeményezéseit fejlesztették tovább saját szükségleteiknek megfelelően, és mivel az igehirdetés címzettjeinek természeti és társadalmi környezete nem változott olyan gyorsan, mint manapság, a hitet közvetítő kultúra változása is lassú, szerves fejlődés eredménye lehetett.

Az utóbbi évtizedekben e kulturális közvetítés feltételei drámaian megváltoztak. A kereszténységnek ma már nemcsak a megelőző korok keresztény örökségét kell aktualizálnia, hanem tőle idegen vagy vele sokszor ellenséges szellemi áramlatok által alakított világban kell kifejeznie a hitet. Olyan nyersanyagot kell a vallásos gondolat hordozójává formálnia, amely előzőleg már egy azzal többé-kevésbé ellentétes formaadáson ment keresztül. Ráadásul az értelmezések legitimmé vált sokszínűsége mellett nehéz egy adott kulturális jelenséget a hit kifejeződéseként azonosítani. Még súlyosabb kihívást jelent, hogy oly mértékben gyorsult fel tárgyi és intézményi környezetünk változása, hogy még a kultúra szerves továbbfejlesztésének igénye is az egyre gyorsabban távolodó és egyre elérhetetlenebb múltba taszítja vissza a hívőt. Az evangélium hirdetése számára jelenlegi világunkban alig-alig lehet szilárd jelentéshordozókat találni, miközben a régi kifejezőeszközök észrevétlenül jelentésüket veszítik, vagy éppen az eredetivel ellentétes jelentést öltenek magukra. A pásztor alakját például a mai városi ifjúság, ha egyáltalán, akkor inkább ismeri a Bibliából, mint saját tapasztalatából, és inkább Jézus személyén keresztül értelmezi, mint hogy segítségére lenne abban, hogy felfogja, kicsoda Jézus. Aki pedig Isten gondviselő és védelmező szeretetét ma a királyság metaforájával kívánja kifejezni, annak számolnia kell azzal, hogy Európa legtöbb országában a királyság túlnyomórészt negatív asszociációkat ébreszt, mert a monarchia olyan intézmény, amelynek megdöntése demokratikus eszményeink felől nézve pozitív fejleménynek tűnik.

Aligha kétséges, hogy Európa statisztikákban is tükröződő elfordulása a kereszténységtől nagymértékben összefügg a hit kívülállók számára is felfogható

kifejezésének kulturális gyökerű nehézségeivel. Kortársaink többsége nemcsak azért mond nemet Istenre, mert az igen azt jelentené, hogy egész életét neki kell átadnia, hanem azért is, mert nem ragadta meg az evangélium, hiszen egzisztenciális erővel fel sem tárult előtte. Az ember antropológiai adottsága folytán nem könnyen sajátíthatja el a hitet elvont tételeken keresztül, inkább csak úgy, ha érzékelhetővé válik számára az érzéki világ közegében, vagyis ha kultúra formájában találkozik vele. Ezért az *új evangelizáció*, amelyre Európának szüksége van, nem jelentheti azt, hogy egyszerűen újra elmondjuk a régi hitet, mintha az volna a probléma, hogy egy ideje már nem mondjuk el, vagy legalábbis csökkent volna annak az intenzitása, ahogyan mondjuk. *Európa azért vált missziós területté, mert jórészt eltűnt az a kultúra, amelynek nyelvén az örömhírt korábban még sikeresen artikulálhatták.* A misszióknak a most keletkező új kultúra nyelvén kell megfogalmaznia a keresztény üzenetet. Más szóval az új evangelizációnak inkulturációnak kell lennie. Európán belül kell alkalmazni és továbbfejleszteni azokat a távoli földrészekon kidolgozott technikákat, amelyek segítségével a kereszténység egy tőle eredetileg idegen kultúrában is hirdethető.

Ennek a munkának a sikerétől függ, hogy a kereszténység továbbra is meghatározó ereje lesz-e földrészünk kultúrájának. Ám az új evangelizáció csak akkor lehet eredményes, ha tanulási folyamat előzi meg, amelyben az Egyház alaposan megismeri igehirdetése címzettjeit és annak a közegnek a természetét, amelyben hitét ki akarja fejezni. Ehhez a legtöbbet azoknak a tapasztalataiból meríthet, akik hallgatnak a II. Vatikáni Zsinat szavára, amely bátorítja a hívőket, hogy „a legszorosabb egységben éljenek kortársaikkal, iparkodjanak megérteni gondolkodásmódjukat és érzésvilágukat, amint az a szellemi kultúrában megmutatkozik” (*Gaudium et Spes* 62).